

POLITICKO-FILOZOFICKÉ VÝCHODISKÁ MLADÉHO S. HURBANA VAJANSKÉHO V *NÁRODNÝCH NOVINÁCH*

MARCEL MARTINKOVIČ, Filozofický ústav SAV, Bratislava

MARTINKOVIČ, M.: Political and Philosophical Views of Young S. Hurban Vajanský in *Národné noviny*
FILOZOFIA 65, 2010, No 10, p. 990

The aim of the paper is to reconsider the traditional evaluation of S. H. Vajanský, which underlines mainly the anti-progressive, conservative and anti-realistic features of his later writings. The examination of his earlier articles in *Národné noviny* up to 1883 shows, however, his critical openness to the contributions of constitutionalism. His primordialistic standpoint is enriched by the ideas emphasizing the importance of the education of wider public as well as the necessity of polemics in creating Slovak national awareness. Young Vajanský did not dismiss the incentives of liberalism or constitutionalism. He rather criticized their formalism. He acknowledged their key contribution in expanding the ideas of the freedom of press and speech, which should have served the political elites in their creating the national identity.

Keywords: Young S. H. Vajanský – *Národné noviny* – Primordialism – Constitutionalism – Liberalism – National freedom – National elites

Literárna spisba, ako aj politické myslenie Svetozára Hurbana Vajanského sa vo všeobecnosti pokladajú za komplexne spracovanú a zhodnotenú tému. Do akej miery však sú závery, ktoré sa veľakrát v súvislosti s Vajanského politickým myslením artikulujú, presné a neschematické? Aj dnes sa často môžeme stretnúť so stereotypnými hodnoteniami politického myslenia S. H. Vajanského, ktoré mu bez bližšieho diferencovania pripisujú prívlastky ako antipokrokové, konzervatívne, antirealistické alebo antiliberálne. Na začiatku nášho výskumu tak stála otázka o adekvátnosti týchto záverov vo vzťahu k jeho celému politickému mysleniu. Hľadanie odpovedí na otázku myšlienkového jednorozmernosti Vajanského filozoficko-politického myslenia nás podnietilo vrátiť sa k jeho publicistike v *Národných novinách*, prostredníctvom ktorej sa z neho stala kľúčová postava martinského národného centra v poslednej štvrtine 19. storočia. Ďalším dôvodom návratu k mysleniu mladého S. H. Vajanského bola pochybnosť o tom, či možno komplexne posúdiť prínos tejto osobnosti slovenského národotvorného procesu bez konkrétnejšieho zohľadnenia jeho žurnalistickej činnosti, v ktorej sa najzreteľnejšie odráža aj vplyv spoločenských zmien na vývoj jeho politicko-filozofického prístupu.¹ Našu pozornosť sme zamerali na charakterizovanie filozoficko-politických zdrojov jeho myslenia, ktoré mali najväčší vplyv na povahu jeho bohatej publicistickej činnosti najmä v *Národných novi-*

¹ Bližšie o vtedajších spoločenských pomeroch pozri napríklad in: ([37], 48 – 111).

nách. Sonda do spôsobu myslenia S. H. Vajanského by nám mala umožniť prostredníctvom analýzy jeho publicistiky sledovať vývin a zmeny v praktických cieľoch národno-emancipačného úsilia slovenských elít. Kvôli presnejšiemu zmapovaniu jeho myšlienkového vývoja, sme sa inšpirovali rozdelením politicko-filozofického myslenia do troch etáp. Ako vzor nám poslúžila práca Ivana Kusého, ktorý v rámci literárnovedného diskurzu rozčlenil Vajanského činnosť na tri základné životné obdobia, v ktorých odhaľoval a porovnával určité vývojové zmeny. Základným výskumným poľom predkladanej štúdie je jeho raná publicistika v *Národných novinách*, pričom väčšina nami analyzovaných článkov je z rokov 1880 – 1883, ktoré spadajú do obdobia vyúsťujúceho do oficiálneho vyhlásenia volebnej pasivity Slovenskej národnej strany v júni 1884.²

Vajanského politické myslenie bolo ohraničené niekoľkými dominantnými témami, ktoré môžeme identifikovať už v počiatočnej etape vývoja jeho filozoficko-politického prístupu. Medzi najviditeľnejšie môžeme zaradiť myšlienky idealizácie ľudu, zdôrazňovanie akulturačnej úlohy inteligencie v národnotvornom procese, myšlienku naliehavosti systematickej osobnej a verejnej aktivity a vzdelávania, zdôrazňovanie kultúry ako východiskovej bázy národnej emancipácie, prízvukovanie praktickej úlohy politického myslenia, obhajoba prirodzenosti národnej existencie, kritika uhorskej konštitucionálnej praxe a, samozrejme, prízvukovanie dosahu slovanstva na formovanie a vývoj slovenského národa či civilizačné napätie medzi Východom a Západom.³ V rámci týchto politických tém môžeme nájsť aj úvahy o mnohých pôvodne filozofických otázkach; napríklad o povahe vzťahu celku a jednotlivosti, všeobecnosti a individuálnosti, formy a obsahu, svojstva a cudzieho, filozofie dejín a zmyslu praktickej filozofie v nej alebo o princípoch a cieľoch politiky.

Formovanie národnej identity ako akulturačný projekt. Vajanského uvažovanie o existencii národov a ich podstate lineárne nadväzovalo najmä na štúrovské myslenie, ktoré vo svojich východiskách reflektovalo ľud ako základného nositeľa črt národnej individuálnosti a svojbytnosti. Idealizácia ľudu ako nevedomelej entity, ktorá je nositeľom pozitívnych kolektívnych vlastností, môžeme nájsť v množstve článkov mladého Vajanského. Význam ľudu v národnotvornom vývoji spočíval podľa neho v udržiavaní kultúrnych špecifik – „svojstva“, tradícií a zvykov, pričom úloha inteligencie spočívala v praktickom politickom zavŕšení tohto „prirodzeného“ dejinného procesu. Vo Vajanského primordialistickom náhľade sa tak elita stala zodpovednou za politické zavŕšení národnej integrácie. Nedostatky v kultúrnej aj politickej činnosti pripisuje (ne)činnosti inteligencie. Riziká ohrozujúce úspešnú národnoemancipačnú činnosť nachádza v neznalosti

---

² Faktografickým východiskom našej štúdie boli práce ([29]; [33]; ([2], 562 – 583). Prvotiny politickej publicistiky mladého Vajanského sa objavujú na stránkach *Národných novín* od roku 1873, systematickejšie od roku 1880. Z tohto dôvodu je naša sonda do povahy a črt jeho politického myslenia ohraničená rokmi 1873 – 1883.

³ Pre obsiahlosť vyššie spomenutých myšlienkových východísk v tejto štúdií zámerne opomenieme jeho reflexiu vzťahu slovanstva a slovenstva.

a neschopnosti elít vnímať skutočné potreby ľudu, v ktorých tkvie možnosť marginalizácie tejto podstatnej súčasti národa. „Poznanie ľudu je vec ťažká, požadujúca sebazaprenie, pilnosť a dlhodobú vytrvalosť... Keď sme povrchne pozreli na ľud, opanoval nás hnev nad jeho zpusťosťou... nad pokorou pred mocným, nad nepovedomosťou. (...) Ale keď... sa vhlbíme do zafatovaných hlbokostí nášho národného bytu, nájdeme tam zachovalú mravnosť, dedičný to údel pravekov, nájdeme určité a smelé chovanie a pohybovanie sa na samorostľej podstate... nájdeme ctenie seba a svojstva v svätom kruhu rodiny, tejto bašty slavianskeho človeka. (...) Všetko nájdeme, keď vieme hľadať! Všetko nájdeme v stave zakrnelom, jakoby zaspalom! Berme do ruky čarovný prut, aby sme vlastnosti tieto zobudili, a z partiálnych... utiahnuvších sa cností, utvorili cnosti národné, ktoré by vystúpili z úzkeho kruhu na verejné fórum!“⁴ Podobnosť Vajanského prístupu s myslením E. Štúra môžeme nájsť aj v zdôrazňovaní významu vzdelávania ľudu a potreby jeho transformácie na verejne činnú entitu.⁵ V uvedenej pasáži je čitateľné aj jeho primordialistické stanovisko, ktoré sa vzťahovalo na chápanie „prirodenosti národnej existencie“ v dejinách. Tento špecifický náhľad na povahu národného bytia sa v národnotvornej spisbe často formuluje spolu s úlohou a významom jednotlivca alebo inteligencie ako národného buditeľa.⁶ Vajanského reflexia národnej vitality ako samočinného dejinného faktora sa v jeho publicistike často spája s očakávaním neúspechu štátom riadenej kultúrnej asimilácie. Dôvodom je predpoklad, že princíp kultúrnej životaschopnosti v dejinách legitimizuje procesy národnej individualizácie.⁷ Z tohto dôvodu sa môžeme stretnúť aj v statiach mladého Vajanského s názorom, že mocensky presadzovaná kultúrna unifikácia je v rozpore s vyššie načrtnutou „zákonitosťou“ historického vývoja. Implicitná prítomnosť národnej existencie v dejinách sa preto podľa stúpcov primordializmu stáva dôvodom, prečo sú aj praktické dôsledky politiky kultúrnej asimilácie riadenej uhorskou vládou v súvislosti s rozvojom štátu kontraproduktívne. Vajanský tak prichádza k záveru, že „historicky predurčená prirodenosť“ rozvoja národných entít do podoby činných subjektov v dejinách, zabraňuje úspechu akejkoľvek asimilačnej politiky. V článku *Úlohy našej spisovnej činnosti I.* tak pochopiteľne spája primordialistický náhľad historickej potenciality rozvoja národnej identity aj s čínorodosťou elít.⁸ Takto chápaný koncept filozofie

⁴ *Poznávajme ľud náš!* In: *Národné noviny* (ďalej len NN), roč. XI, 1880, č. 22.

⁵ Porovnaj so Štúrovým článkom *Život domáci a pospolitý*, kde je duch charakterizovaný ako primárny činiteľ spoločenského vývoja, ktorého prejavom má byť aj aktívnejšia účasť ľudu na riešení vecí verejných. Bližšie pozri in: ([39], 112 – 127).

⁶ Bližšie o primordialistickom prístupe a jeho prejavoch pozri napríklad ([1], 19 – 23).

⁷ Ako pripomína Ivana Taranenková: „Svojstvo ‚preňho nepredstavovalo ideologický argument, ale fakt daný ‚prirodenosťou‘, ktorý má svoj pôvod vo ‚večnom božom zákone‘“ ([2], 567).

⁸ „Dobré duše a pružný duchovia radi by videli progress a mohutné vplyvy na život. Zabúdajú však, že politická spisba bez politického života leží na tvrdej posteli. Keď sa novinami politika robí, musí i spisba politická byť živšia, vplyvnejšia, jako keď sa novinami politika len píše. (...) Naša spisba politická musí neunavene odôvodňovať, že veru sme my len nástrojmi nutnej, čistej, prirodzenej, nevyhnutnej veci národnej slovenskej. Že slovenské národné dielo nezapierateľne jestvuje, že je ono položené na večné základy práva, spravodlnosti, humanity a kresťanstva. Nie my robíme národný pohyb, ale pohyb ten stvoril nás. Koráb nehýbe vlnami, ale vlny potriasajú loďami. Pohyb, ktorým hýbeme sa my,

dejín má svoj základ v Hegelovej filozofii, ktorá vníma završenie spredmetnenia absolútnej idey v spoločnosti prostredníctvom inštitucionalizácie národnej existencie. Tu sa ukazuje aj Vajanského úzka nadväznosť na Štúrovu myšlienku *jednoty odlišného*. Vajanský ju chápe akoby sa spoločná ľudská podstata rozvíjala v dejinnom procese diferencovania národov. Zdrojom tohto filozofického motívu v našom národotvornom myslení je Herderove myslenie, ktoré osobitosť ľudovej formy jazyka, či ľudových tradícií reflektovalo ako dostatočný základ pre formovanie vyšších foriem kultúry.⁹ Takto zdôvodnené ocenenie významu kultúrnej individuálnosti potom vytváralo v multietnických krajinách predpoklady politickej artikulácie požiadaviek národnej rovnoprávnosti aj v spojitosti s myšlienkou vlastenectva. Aj z tohto dôvodu môžeme u Vajanského nájsť množstvo pozitívnych stanovísk k pojmu vlasti, pričom obdobne ako predchádzajúci reprezentanti slovenského zápasu o národnú rovnoprávnosť odmietal stotožňovať Uhorsko s koncepciou Magyarországu ako vlasťou jedného kultúrne definovaného národa. Víziu sformovania uhorského patriotizmu Slovákov odvodzoval okrem realizácie idey národnej rovnoprávnosti aj z autochtónnosti slovenského etnika v stredoeurópskom priestore.¹⁰ Jeho vlastenectvo bolo v tomto čase komplementárne s hľadiskom sociálneho liberalizmu predstaviteľov Novej školy, ktorých vnímanie úloh štátu bolo ovplyvnené politickým myslením napríklad Ch. Montesquieua alebo J. S. Milla. Formovanie vlasteneckého povedomia ľudu aj Vajanský odvodzoval z aktivity štátnych inštitúcií a ich ochoty garantovať proces rozvoja kultúrnej individualizácie Slovákov a podieľať sa na ňom. Vlastenectvo sa u neho spája s koncepciou pozitívnej slobody, ktorá je dopĺňaná konceptom aktívneho a občianske práva garantujúceho štátu. Aj keď z jeho publicistických prác nevyplýva, že by otázku inštitucionálnej samostatnosti území obývaných slovensky hovoriacim ľuďom považoval za rozhodujúcu, pri formovaní národnej identity považoval za nezvratný historický vývin smerujúci k štátnemu zabezpečeniu ako kultúrnych práv jednotlivých kultúrne definovaných entít, tak aj individuálnych občianskych práv. Oproti alternatívnej stratégii Novej školy ale zdôrazňoval ako východiskový bod národnej emancipácie štátom garantované kultúrne práva. Ich pozitívny vplyv sa mal prejavovať v dynamickejšej akulturačnej transformácii ľudu ako výsledku možnosti celkového vzdelávania v materinskom jazyku.

---

zachvátil celý element, na ktorom stojíme, ktorý obkľučuje nás zo všetkých strán! (...) Život je mnohostranný, pravda, ačkoľvek substancielne jedna a tá samá, večná, celistvenná, javí sa v konkrétnych prípadoch v rozličných podobách. (...) No i repetície zdravých, umných sád, i rozšírenie a komentovanie jadrných, presných myšlienok našich mysliteľov je vec záslužná a potrebná“ [25]. Poslanie národnej inteligencie v súvislosti s dejinným procesom uvedomovania si vlastnej osobitosti a jej dotvárania formuloval v množstve článkov. Bližšie tento kontext rozvádza aj v stati *Malichernosť* [6].

⁹ Bližšie k téme vplyvu Herderovho myslenia ako zdroja praktických návodov „jak budovat národ na základe vlastního jazyka a tradic, a teoretickou oporu pro zvláštní v obecném“ pozri ([40], 30 – 38).

¹⁰ Medzi zaujímavé myšlienkové zhody, ktoré potvrdzujú určitú kontinuálnosť v náhľade reprezentantov oboch prúdov v predmetno-pragmatickom myslení, patrí aj kritika tej časti maďarských elít, ktoré reprezentovala politika Liberálnej strany K. Tiszu alebo myšlienky B. Grünwalda a ich účelového chápania pojmov národa, národnosti a ich vzťahu k štátu, resp. uhorského patriotizmu. Bližšie pozri ([30], 892 – 900) a napríklad Vajanského články *Abstraktné pochopy* [3] alebo *Tiszova pravda* [22].

Nevyhnutnosť efektívneho zabezpečenia kultúrnych práv chápal ako prejav nevzpierania sa dejinným okolnostiam, ktoré smerujú k civilizačnému pokroku.

Vtedajšou vládou zastrešený program kultúrnej unifikácie, ktorého sprievodným javom bolo aj kultúrne podmienené zastrešovanie, prenasledovanie a rušenie škôl, považoval za „politiku negácie“. Za jej podstatu považoval abstraktné, „umelé princípy“, ktoré nevychádzajú z reality, a preto je ich aplikácia v spoločnosti odsúdená na neúspech.¹¹ Spoločenský pokrok súvisiaci s rozširovaním národnej, ako aj individuálnej slobody je tak v politickom myslení mladého Vajanského reflektovaný ako nezadržateľný. V tejto súvislosti za prvoradý politický cieľ pokladá zabezpečenie kultúrnych a národných práv, ktoré vytvorí možnosť osvojiť si význam individuálnych práv v kontexte povznesenia ľudu. Táto predstava tvorí zároveň motív, z hľadiska ktorého považuje polemiku o forme vlády, ktorá bude zastrešovať myšlienku národnej slobody, za sekundárnu. „Borba o formu bola úkazom priechodným a netýkala sa esenciálnych potrieb národa. To vidíme u národov, dosiahnuvších na skutku, čo nateoretizovali štátnici. (...) V prázdnom hluku fráz... vznikla nová sila, idea národná, ktorá odhodila na bok otázku o forme a dotkla sa špiku a nervov ľudu. Táto sila je patrná, že ju iba slepý nevidí. (...) Vzdelanie a ľudskosť má stať sa všeobecným, každému prístupným dobrom.“¹² Takéto nedocenenie významu politickej formy vlády vo vzťahu k myšlienke slobody bolo v prípade Vajanského čiastočne podmienené nekritickým pohľadom na Rusko a jeho civilizačnú úlohu.¹³

Národ ako produkt praktickej činnosti elít. V myslení mladého Vajanského však môžeme nájsť nielen analógie s hegelovským vnímaním filozofie dejín. Prostredníctvom tzv. ľudovej koncepcie národa môžeme v jeho myslení odkryť ďalšie zaujímavé ideové paralely, napríklad s filozofiou Johanna Gottfrieda Herdera. Aj keď explicitnú odvolávku sme nenašli, akcentovanie myšlienky o vplyve podnebia, geografickej polohy, historických skúseností na formovanie národných špecifik nás nepriamo vedie k tomuto mysliteľovi. V stati *Naša národnosť* Vajanský formuluje tézu, podľa ktorej obsah slovenského kultúrneho „svojstva“ je ovplyvnený kombináciou vonkajších a vnútorných činiteľov. Húževnatosť, pracovitosť, mierumilovnosť ako typické vlastnosti slovenského ľudu¹⁴ sú teda determinované aj povahou externých činiteľov, ako sú podnebie, ráz krajiny a ostatné prírodné faktory ovplyvňujúce život ľudu. Tieto Vajanského závery o úzkom vzťahu týchto naznačených činiteľov a o ich vplyve na povahu kolektívneho naturelu v kontexte zdôrazňovania rovnakej podstaty človečenstva a legitimity rozvoja ľudovej kultúry do národnej podoby majú pôvod práve v Herderovom diele.¹⁵

---

¹¹ Bližšie pozri napríklad článok *Sila* [16]. V obdobných súvislostiach tematizovania nezadržateľného nástupu nového hýbateľa dejín v podobe myšlienky národnej slobody pozri aj sériu článkov *Nová sila I., II., III.*

¹² *Nová sila I.* In: *NN*, roč. XIV, 1883, č. 82.

¹³ Pozri napríklad článok *Ruské víťazstvo* in: *NN*, roč. XII, 1881, č. 15.

¹⁴ Porovnaj s článkom *Sila II.* In: *NN*, roč. XII, 1881, č. 50.

¹⁵ Bližšie pozri ([40], 36).

Vo Vajanského článkoch sa môžeme stretnúť aj so záverom, že pôsobenie týchto faktorov na našu existenciu môžeme síce vedome ovplyvňovať, ale nemôžeme zmeniť ich podstatu, ktorá má nepretržitý vplyv na „esencialitu národnej osobitosti“.¹⁶ Zdroj národnej individuálnosti tak podľa Vajanského tvoria aj vyššie naznačené „prirodzené faktory“, pričom tento nevedomý základ národnej svojbytnosti ľudu je odkázaný na cieľavedomú akulturačnú činnosť elít. Iba v súbehu týchto procesov je možné z etnickej skupiny ako objektu prírody a činnosti inteligencie sformovať národ ako aktívny dejinný subjekt.

Rolu intelektuálnej aktivity v procese formovania národa považuje za nezastupiteľnú, pričom najmä pod tlakom vtedajšej spoločenskej situácie Vajanský v množstve článkov vyzdvihuje kultúrnu činnosť ako predpoklad úspešnej politickej realizácie národnoemancipačného programu. Jednoznačne obhajuje zmysel publicistiky, ale aj beletrie a ostatných foriem spisby, pričom za jej najdôležitejšiu úlohu považuje rozširovanie verejného diskurzu o riešeníach spoločenských problémov slovensky hovoriaceho obyvateľstva.¹⁷ Kreovanie zmysluplnej verejnej diskusie považuje v tejto fáze vývinu slovenského národného života za významný praktický prostriedok politickej socializácie ľudu a osvojovania si štandardov vysokej kultúry. V súvislosti so svojou predstavou „dejinnej nevyhnutnosti kvalitatívneho rastu národnej vitality“ zdôrazňuje pozitíva polemiky a prospešnosť slobodnej výmeny názorov, ktorá je hybnou silou kultúrneho a aj hospodárskeho a politického pokroku. Na demonštráciu tohto stanoviska, ktoré bolo v neskoršom Vajanského myslení nezvyčajné, by sme použili stať, ktorá súčasne obhajuje aj myšlienku slobody prejavu a tlače ako pozitívneho produktu liberalizmu. V článku *Tlačová svoboda v Cis.* píše: „Z veľkých výdobytkov liberalizmu vyzdvihujeme svobodu tlače. Je to naozaj pokrok. Svobodou tlače stať sa mohlo, že mnohá zdravá myšlienka vnikla do širokého obečenstva. (...) Sloboda tlače je sekera, k tomu si liberalismus rúbe pod samým sebou haluz. Ona... zdrapí falošnému liberalizmu náličnicu z tváre. U nás v Uhrách jestvuje sloboda tlače; jediný to dar liberalizmu, ktorý nezahorkol.“¹⁸ Ani ambivalentnosť a viditeľný kritický odstup od osvietenскеj formy liberalizmu pre jeho protináboženskú a materialistickú povahu však mladému Vajanskému nebránil poukázať na jeho pozitívne dôsledky najmä v súvislosti rolou, ktorú zohral pri legitimizácii myšlienok národnej slobody. V tomto kontexte chápe obdobu liberalizmu, ako ju reprezentovali parlamentné maďarské strany,

¹⁶ „Počtom malí, kultúrne nevyvinutí sú uhorský Srbi. (...) To isté platí o Slovincoch, Rumunoch, Rusoch i o nás Slovákoch. My hraničíme skoro so všetkými kmeny veľkej slovanskej rodiny. (...) Pri takomto šťastnom geografickom položení teda len relatívne boly by mohly byť úspechy maďarizácie. (...) Tá samá idea, ktorá dala vzniku nie maďarizácii, ale čistej národnej snahe maďarského národa, je i naším vodičom a hatí a poráža našich nepriateľov pri jich prechvatoch. Ona je tu a budí, udržuje v nás, národné povedomie. (...) My všetci sme tak nevinní i v tomto punkte, ako nemáme žiadnej zásluhy napríklad na tom, že máme národnú osobnosť, to jest národnosť. (...) Zo všetkých strán zuní rodný zvuk a v ňom, ako i v povetrí, v šumení hôr a bystrín zjavuje sa duch ďaleko silnejší, nežli je ten, ktorý natiska sa mu maďarským žľabom. To je prameň, z ktorého naša národnosť čerpá sviežosti a sily.“ (*Naša národnosť*; in: *NN*, roč. XIII, 1882, č. 88.)

¹⁷ Pozri články *Spoločnosť* [19], *Úlohy spisovnej činnosti II.* [26] alebo napríklad *O národnej hrđosti* [11].

¹⁸ In: *NN*, roč. XII, 1881, č. 88.

za vyprázdnenú formu bez pôvodného obsahu, pričom v jeho stanovisku absentuje diferecovanější náhľad napríklad na ciele a snahy Eötvösovho liberalizmu.¹⁹

Pod zabezpečením národnej slobody Vajanský rozumel najmä právne garancie slobodného používania jazykových a kultúrnych práv jednotlivých, formujúcich sa národov. Ich rešpektovanie zo strany vládnučích elít považoval za predpoklad formovania občianskeho povedomia ľudu. Za kľúčový prostriedok takejto transformácie považoval školský systém, resp. vzdelávanie v materinskom jazyku, pričom obsah národnostného zákona čl. 44 z roku 1868 neriešil túto požiadavku celkom podľa jeho predstáv, keďže problematiku národnej rovnoprávnosti riešil na základe zdôrazňovania významu individuálnych, a nie kolektívnych práv. Národnostný zákon tak aplikáciu kultúrnych práv v praxi podmieňoval získaním a osvojením individuálnych občianskych práv. Aj napriek tomu sa politické úsilie o realizáciu tejto právnej normy – v súvislosti s možnosťou používať na školách materinský jazyk – stalo ústrednou témou národnotvorných procesov v Uhorsku v poslednej tretine 19. storočia. V tomto bode môžeme napriek odlišným politickým stratégiám a politicko-filozofickým východiskám inštitucionalizácie národa opäť postrehnúť kontinuitu a myšlienkový prienik aj s Novou školou.²⁰ Na rozdiel od jej predstaviteľov však Vajanský zdôrazňoval význam kultúrneho rozvoja národnosti ako podmieňujúceho faktora, ktorý umožňuje efektívnejšie osvojovanie občianskeho étosu.

Vajanského snaha o rozšírenie používania slovenského jazyka v rámci verejného života predstavovala úsilie nahradiť v tomto bode nedostatky štátom kontrolovaného školského systému tak, aby bola zabezpečená možnosť vytvorenia slovenského verejného diskurzu a v rámci neho aj možnosť formovania národno-občianskeho povedomia. Duchovný, kultúrny vývin z tohto pohľadu vnímal ako najdôležitejší nástroj všeobecného pozdvihnutia po slovensky hovoriaceho obyvateľstva. Konštitúcia tak vytvárala verejný priestor, kde sa mal odohrať politický zápas o šírku a povahu individuálnych a kolektívnych slobôd. Spôsob zaujatia tohto priestoru však už jednotliví reprezentanti slovenskej elity vnímali odlišne.²¹ Táto vládna forma sa stala príslubom, ktorý sa z viacerých dôvodov pri riešení otázky národnej rovnoprávnosti v Uhorsku nerealizoval. Problémom uhor-

---

¹⁹ „Hľadajte slovo, ktoré bolo najviac zneužit v naše časy. Po svedomitom hľadaní prijdete k resultátu, že slovo ‚liberalizmus‘ bolo najviac, najperfídnejšie, najpodlejšie zneužívané. Nový moderný liberalizmus má svoje korene u encyklopedistov francúzskych. (...) K nám prišiel rok 1848 a počal bojovať proti náboženstvu a národnosti. Náboženstvo a národnosť je niečo pozitívneho, liberalizmus stal si na negatívnu pôdu. (...) Tento liberalizmus je plodom toho najopľzlejšieho sobectva, prázdny lásky, prázdny mravnosti! (...) Jako každá vec, tak i liberalizmus má konečne isté zásluhy o človečenstvo. (...) Liberalizmus v jeho nepeknom vide pracoval na zrútení starých modlí a úzkoprších ustanovizní. Jako negatívna moc účinkoval blahodarne. Tam kde spojil sa s národnými snahami silil jich, dával širokú postać. Pravda, že liberalizmus všade nešiel paralelne s národnými snahami. Ku príkladu Maďari nomine liberalizmu znovuzrodili sa,... a vôbec počali žiť národne: nás ale nomine liberalizmu duševne mordovali a mordujú?“ (*Tlačová svoboda v Cis.* In: *NN*, roč. XII, 1881, č. 88.)

²⁰ Bližšie pozri ([31], 769 – 770).

²¹ Aktívny prístup prostredníctvom zdôrazňovania relevantnosti formovania politickej organizovanosti pre národnú vitalitu predstavovalo v tom čase napríklad politické myslenie Miloša Štefanoviča. Bližšie pozri in: ([35], 939 – 948).

skej politiky, osobitne v poslednej tretine 19. storočia, tematizovaný nielen slovenskými mysliteľmi, sa tak stal rozpor medzi konštitucionálnou formou vlády a obsahom politiky, akú predstavovala najmä vláda Kálmána Tiszu s jeho etatistickým štýlom politiky.²²

Z vyššie spomenutých príčin nepovažujeme za adekvátne stereotypné a schematické charakterizovanie Vajanského myslenia ako výlučne tradicionalistického alebo antipokrokového, aj keď pravdou zostáva, že väčšina jeho publicistických statí, najmä od obdobia politickej pasivity Slovenskej národnej strany, znesie takéto hodnotenie.²³ Ďalším dôvodom, prečo treba pri rozbere Vajanského politicko-filozofického myslenia diferencovať, je skutočnosť, že v jeho ranej publicistickej činnosti do roku 1883 sa akcentuje význam polemiky, slobody slova ako nástroja duchovného rozvoja alebo osvety ako prostriedku dejinného pokroku. Preto sú vyššie naznačené nediferencované stanoviská k Vajanského politickému mysleniu bez bližšieho rozčlenenia problematické. Vajanského neskorší antipokrokový konzervativizmus sa preto nedá odôvodnene vzťahovať na celé jeho politické myslenie. Dokladá to množstvo článkov z raného obdobia, publikovaných v *Národných novinách*, kde k otázkam prínosu konštitucionalizmu zaujíma pragmatický postoj. Konkrétne zhodnotenie tohto politického poriadku sa v tejto etape Vajanského myslenia odvodzuje z jeho praktického prínosu pri zabezpečovaní najmä kultúrnych, ale aj politických práv Slovákov. V kontexte vnímania úloh štátu pri garantovaní možností duchovného a hmotného rozvoja ľudu tak Vajanský kladie otázku nad klady takej konštitúcie, ktorá v rámci svojich štruktúr toleruje vedomé nedodržiavanie a obchádzanie zákona. V článku *Sloboda a konštitúcia* to formuluje nasledovne. „Nik nemôže konečne tajiť, že formy konštitucionalizmu zodpovedajú požiadavkám ľudskej svobody. Samospráva, podiel na veľkých štátnych akciách prostriedkom zastupiteľstva, osobná voľnosť,... voľby, svobodná tlač atď. to sú všetko formy, v ktorých **môže** panovať svoboda. (...) My nehromžíme samo sebou na konštitúciu. Hovoríme, že ona môže byť nádobou našej slobody. Ale **len** nádobou. (...) Pozrime na ovocie ktoré doniesol ten konštitucionálny strom. (...) Kde tu konkrétna známka svobody? Kde tu pokrok k človečenstvu? (...) Kde sa pokrok nachádza, tam je on vplyvom národnej agitácie. (...) Kto nám odoberá podstatu nášho svojho života, ten nám odoberá svobodu. (...) Keď nám odoberú život duševný, darmo nám budú deklamovať o jich biednej formálnej svobode.“²⁴ Praktická filozofia mladého Vajanského sa v tejto etape dištancuje od akademickej abstraktnosti a teoretického myslenia, ktoré stratilo kontakt s vývojom spoločnosti. Môžeme preto po-

²² Viac pozri in: ([34], 914 – 920).

²³ Pozri poznámku č. 1.

²⁴ Viac pozri in: [7]V pokračovaní tejto state odôvodňuje svoje chápanie úzkeho vzťahu medzi národnou a občianskou slobodou. „Nech si abstraktne predstavuje kto chce, že je to svoboda. Ja menujem náš dnešný stav tyranstvom biedy, tyranstvom neriadu. (...) Neprítomnosť národnej svobody nenahradí žiadna konštitucionálna bliktra. Načo je národu upiacemu pod duševným jarmom nesvobody tá voľba zástupcov, keď nesmie mať národnej vôle. Najprv vôľa potom voľba. (...) Najprv samobytnosť, potom samospráva! (...) Najprv svoboda rečová potom sloboda tlačová. (...) Nikde ešte nebol tak kompromitovaný konštitucionalizmus ako u nás, lebo vypožičali od neho púhu formu a essenciu = národnú svobodu, vytlačujú z neho.“ (*Sloboda a konštitúcia II.*)

vedieť, že v tejto etape Vajanský reprezentuje skôr pragmatický a empiricky podmienený prístup k formovaniu spoločenského poriadku, ktorý tvorí opozíciu proti mocenskému racionalizmu, abstrahujúcemu od špecifických podmienok v spoločnosti.²⁵ Obsahom a cieľom zmysluplnej politiky sa tak u mladého Vajanského stáva realizácia sféry slobody človeka, ktorá je založená na osvojení si nevyhnutných občianskych schopností. V tejto súvislosti vytyčuje aj účel štátu. Ten je podľa neho prostriedkom uskutočňovania vyššie naznačeného dejinného zámeru, v ktorom štátny aparát má byť aktívnym prvkom zabezpečujúcim priestor na duchovný rozvoj potencialít jednotlivcov a ich prostredníctvom aj rozvoja národov. Najviditeľnejšie to v tejto etape Vajanského myslenia ukazuje stať *Monarchia v republike*, ktorá sa v základných rysoch opäť zhoduje napríklad aj s prístupom Novej školy. „Litera zabíja, ale duch obživuje! (...) Pod slovom ‚litera‘ treba rozumeť tú prázdnu formu, ktorá je síce nezbytná, ale ktorá má len potom oprávnenie, keď ju preveje nádyh sviežej skutočnosti. (...) Floskula a skelet theoretických zásad vyzdvihnuté boly na oltár, a svet klaňal sa novým modlám. (...) Hlásali..., republikánska forma vlády a správy je všetko. Len v nej spása, len v nej pokrok. (...) Jedno i druhé samo v sebe je lož, prázdnota, slúženie litere, vydúvanie prázdnej formy. Je to idolatria theorie, samoklam, púšť a rozvrat. (...) My nezatracujeme republikánsku formu. V dobrých rukách môže ona oblažiť národ, trebárs dokonalá republikánska sriadenosť je nemožná v naše časy. Teraz nemožno osoby roztopiť v jeden pochop štátu. Individuálnosť hlási sa k svojmu právu. Ľudia prestali byť mravencami, ktorých bytie má len význam v hromade, ale nie o sebe. Dnes nenie štát samocieľ, dnes je on prostriedok k inším cieľom. (...) A tak všade vidíme padanie formy. Ona nevdojak prispôsobňuje sa duchu národa, a beda tým, ktorí bojujú proti nemu. (...) Forma vlády nespasila žiaden národ“ [7].²⁶

Už sme naznačili, že v kontexte hľadania možných riešení realizovania národnej a osobnej slobody videl riešenie v oživení verejného diskurzu. Prostredníctvom neho sa mali zákonom garantované kultúrne práva spredmetňovať v individuálnom povedomí slobody. Zabezpečenie neobmedzeného rozvoja národnej individuálnosti tak Vajanský reflektoval ako prostriedok pochopenia hodnoty občianskych slobôd. Dialóg v tej dobe vnímal ako predpoklad vzájomného pochopenia, dohody a rozvoja, ktorý má zaručovať rozvoj všetkých obyvateľov Uhorska. Za negatívny spoločenský trend považoval zúženie politiky iba na mocenské riešenia tohto problému, ktoré sú v konečnom dôsledku víťazstvom len jednej skupiny na úkor všetkých ostatných. Kritizoval absenciu vecnej, verejnej polemiky o princípoch, cieľoch a prostriedkoch politiky, čo v politickej realite zodpovedalo hre s nulovým súčtom.²⁷ Obrazy kastovania obyvateľstva podľa národnej príslušnos-

²⁵ Viac o znakoch empirickej a racionalistickej koncepcie formovania demokratického politického poriadku pozri v Sartorihovej stati *Realizmus verus racionalizmus* ([38], 51 – 57).

²⁶ Aj v otázke povahy zmysluplného vzťahu národa a štátu ako určujúceho zdroja patriotizmu Vajanský formuluje obdobné stanovisko. Viac pozri v článku *Abstraktné pochopy*; in: *NN*, roč. XI, 1880, č. 19.

²⁷ Išlo o charakter politiky, ktorá je v priamom rozpore s ideou liberálnej koncepcie politiky, založenej na konsenze a kompromisoch. Bližšie v súvislosti s touto témou pozri napríklad články *Politický boj a právo osobné*; in: *NN*, roč. XIII, 1882, č. 64 a *Šablónový parlamentarizmus*; in: *NN*, roč. XI, 1880, č. 150.

ti, verejného biľagovania názorov odlišných od oficiálnej línie vlády, volebných manipulácií boli východiskom hodnotenia spoločnosti, v ktorej sa nedostatočne implementujú a rešpektujú už prijaté právne normy garantujúce východiskový rámec individuálnych práv a slobôd. Tieto faktory spoločenského života tak podľa neho priamo znemožňovali rozvoj krajiny a karikovali účel konštitucionalizmu.

Elitárstvo ako aktivizátor národnej vitality. V dôsledku politického neúspechu obidvoch hlavných skupín slovenskej inteligencie pri presadzovaní dodržiavania národnej rovnoprávnosti v Uhorsku pokračoval Vajanský v zdôrazňovaní naliehavosti rozvoja systematickej práce slovenských elít na kultúrnom a hmotnom pozdvihnutí ľudových vrstiev.²⁸ „Či sa odhodlá slovenská strana za boj aktívny či passívny – jedno nesmie urobiť nesmie hlivať. Hlivenie je jed pre každú ideu. (...) Ruch potrebujeme, ruch a vernosť oproti sebe. Nie sme tak slabí, jako by mnohí mysleli. (...) My sme živel, postać, príroda. Nás nestvorila jako stranu bledá theoria, ani systém ethických zásad. Naopak naša skalo-pevná postać môže byť východišťom zásad, a tvorí sama ethické myšlienky. O nás neplatí tak: ‚cogito ergo sum‘, ale ‚sum ergo cogito‘“ [4].²⁹

Potreba všestrannej cieľavedomej činnosti, ktorú mladý Vajanský propagoval, má korene vo Fichteho myslení. V ňom nachádza zmysel praktickej činnosti ako prirodzenej súčasť myslenia a spoločenského rozvoja bez potreby ideologicky sa začleňovať do liberálneho alebo konzervatívneho politického tábora. „Čo je dobré toho sa drž, čo je zlé to zahod' a hľadať to lepšie – k blahu národov. V tom väzí všetka politická múdrosť“ [27].³⁰ Národná elita mala stelesňovať nasledovania hodný príklad, mala stáť pri zrode paradigmy národnej identity a zdôrazňovať praktické cnosti, ktorých integrujúcim znakom je záujem o rozvoj národa ako celku. Aj v tomto náhľade akoby sa opäť prejavovalo vo Vajanského myslení štúrovské hľadisko, koncentrované do hesla *Všetko probovať*. Súčasne tu môžeme nájsť pôvod neskoršie viditeľnejšieho nevyváženého vnímania vzťahu medzi elitou a ľudom, v ktorom sa uvedomelá národná elita stáva výlučným reprezentantom národnej vitality vo význame *pars pro toto*. Dôvodom môže byť aj zdôrazňovanie významu celku oproti časti, ktoré sa transformuje do argumentácie, že národne uvedomelá inteligencia je schopná a povinná sa pre národnú ideu bez výhrad obetovať a vzdať sa

²⁸ V tejto spojitosti pripomenieme, že aj keď sa často v tejto fáze jeho publicistiky kritika ostatných prístupov k národnoemancipačnému úsiliu Slovákov nenachádza, výnimku tvorí článok *‚Uhri' a slovenský ľud*. V ňom odmietavo hodnotí tú časť umiernennej slovenskej elity (pravdepodobne Novú školu), ktorá zdôrazňovala uhorské vlastenectvo spolu s ľahostajným postojom k možnostiam riešiť národnú emancipáciu prostredníctvom vysokej politiky v príhodnom čase. Jej neúčasť na úsilí presadzovať národné záujmy aj zhora, v kontexte okrajového vnímania možnosti vysokej politiky, pokladá zo spätného pohľadu za kontraproduktívne. Výsledkom podľa neho je aj likvidácia vzdelávacích inštitúcií, ktoré vznikli aj na základe nemalkej ľudovej podpory. Viac pozri in: [24].

²⁹ V súvislosti s rizikom apatie a pasivity vo vzťahu k pokroku a procesu zavŕšenia ľudovej transformácie do národnej podoby pozri napríklad stať *Stagnácia*; in: *NN*, roč. XI, 1880, č. 34.

³⁰ Podrobnejšie túto myšlienkovú inšpiráciu v kontexte rodinného vplyvu a osobného vývoja, ako aj Vajanského odpor proti abstraktnému uvažovaniu o národnej existencii analyzuje stať Ivana Kusého ([29], 34 – 43). Porovnaj napríklad s Vajanského článkom *K obrane ľudu* [5].

osobných potrieb a záujmov v prospech splnenia úlohy akulturácie ľudu a čo najrýchlejšieho zavŕšenia národnej integrácie. Praktická činnosť inteligencie aj v mimopolitickej sfére sa má stať opäť zárukou úspešnej realizácie národnej emancipácie ľudu a prostredníctvom nej aj pokroku. „Všetko vysoké politizovanie, korenené nadobľáčnymi vzletami ducha a mysle, je na teraz pre Slovenský národ iba ztrátou času. Nadto je takéto impotentné škodné tým, že nás hatí v poznaní samých seba. (...) Ľud žízni po vodcoch... ale nie po vodcoch, ktorí mu metafyzické pochopy... predvádzajú pred zadivené oči. (...) Miesto vysokej politiky, učme ľud abecede. (...) Poučujme už teraz ľud o vážnosti volebného práva“ [9].³¹ Kultúra, rozširovanie spisby sa v čase formálne platných slobôd má stať dominantným inštrumentom propagácie a rozvoja myšlienok národnej individuality.³² Je pochopiteľné, že v čase rastu spoločenského tlaku na obyvateľstvo hovoriace po slovensky, ktorý bol sprevádzaný rozširujúcim sa politickým fatalizmom, časť slovenskej politickej elity, sústredená najmä okolo *Národných novín*, začína opätovne mobilizovať verejnosť aj prostredníctvom myšlienky slovanskej vzájomnosti. Rusko a téma slovanskej civilizačnej úlohy, sa tak opäť dostáva do centra záujmu slovenských pronárodne orientovaných mysliteľov. Návrat k zdôrazňovaniu myšlienky slovanskej vzájomnosti mal viaceré príčiny. Za najdôležitejšie okrem vnútropolitického tlaku považujeme aj oneskorené publikovanie Štúrovho spisu *Slovanstvo a svet budúcnosti* v Moskve (1867), ako aj intenzívnejšie kontakty martinského centra s ruskými slovanofilmi. V myslení Vajanského sa Rusko opäť stáva dôležitým faktorom „dejinnej nevyhnutnosti“ úspešného zavŕšenia slovenských a národnoemancipačných snáh. Táto predstava má svoj filozofický pôvod aj v Herderovej vízii civilizačnej úlohy Slovanov, ktorú v rámci dejinného spredmetňovania idey človečenstva v našom myslení najviac spropagoval Ján Kollár. Túto dôležitú tému vzťahu slovanstva k slovenskej národnej identite však v tomto texte zámerne opomenieme, keďže ide o dominantnú líniu vo Vajanského politickom myslení, ktorá si zaslúži osobitnú pozornosť.

Záver. Vo filozoficko-politickom myslení mladého Svetozára Hurbana Vajanského nachádzame niekoľko zásadných východísk a myšlienkových zdrojov, ktoré sa neskôr z jeho verejného pôsobenia a publikačnej činnosti v *Národných novinách* vytratili. Ak odhliadneme od jeho typického primordialistického stanoviska v otázkach reflektovania podstaty dejinných zákonitostí a vývoja národnej entity, môžeme v jeho ranej fáze publicistickej činnosti nájsť niekoľko zaujímavých myšlienkových analógií s predstaviteľmi občiansko-graduálneho prístupu Novej školy. Za najviditeľnejšie ideové prieniky považujeme zdôrazňovanie významu vzdelávania ľudu, prínos polemiky pri kreovaní verejnej

---

³¹ „Často sme už prízvukovali, že je ľud náš opustený. (...) Okrem v prsiach bezvládných jednotlivcov, ktorí... vyznávajú, že sú Slováci. (...) Títo neopustili ľud svoj – no jich láska je v mnohom ohľade platonická. Pravá láska ale musí viesť ku skutkom. No tým viac má nám záležať na tom, aby sme stali sa dobrodincami ľudu. Ľud konečne verí iba skutkom. My vysoko vážime si slovo a nepodceňujeme jeho moc. No prízvuk slovu dodáva skutok.“ (*Práca medzi ľuďmi*; in: *NN*, roč. XIV, 1883, č. 32.)

³² Bližšie v tomto kontexte pozri stať ([2], 562 – 583) a porovnaj s Vajanského článkom *Stagnácia* [20].

sféry a slovenského národného povedomia alebo reflektovanie kultúry ako významnej súčasti formovania národne uvedomelej existencie. Zaujímavou myšlienkovou zhodou je aj dôraz na ciele politiky (realizácia národnej a osobnej slobody), reflektovanie štátu ako prostriedku zabezpečujúceho spoločenský rozvoj, ako aj zdôrazňovanie konceptu pozitívnej slobody v kontexte reflektovania úloh štátu vo vzťahu k spoločnosti. Môžeme konštatovať, že formálnu štruktúru vládnej moci obidve politické línie považovali za sekundárny problém, aj keď pravdou zostáva, že reprezentanti Novej školy boli v otázke praktického dosahu konštitucionalizmu naladení optimistickejšie. Ani mladý S. H. Vajanský, ktorý zdôrazňoval praktický prínos myslenia, však v tejto etape svojho verejného pôsobenia jednoznačne nezavrhol podnety liberálnych ideí a konštitucionalizmu. Jeho ambivalentný postoj k liberalizmu a konštitucionálnej praxi v Uhorsku vychádzal z ich vtedajšieho formalizmu, pričom si ale uvedomoval význam liberalizmu pri legitimizácii zásad slobody tlače a prejavu, ako aj pri propagácii myšlienky národnej slobody. V týchto bodoch môžeme preto konštatovať isté ideové analógie a zhody s Novou školou, ktoré vytvárajú na prvý pohľad nečakané mosty v rámci slovenského národotvorného myslenia. Na druhej strane zabezpečujú určitú nevyhnutnú mieru kontinuity procesu politicko-kultúrnej emancipácie Slovákov, a to napriek odlišnej percepcii uhorskej politickej klímy jednotlivými skupinami slovenských elít.

Vyššie spomenuté tézy mladý Vajanský dopĺňal zdôrazňovaním dejinnej, kultúrnej, hospodárskej a politickej úlohy národnej elity, ktorej zodpovednosť spočíva v završení procesu formovania národa ako subjektu dejín. V tomto názore môžeme nájsť analógiu aj s Hegelovým vnímaním filozofie dejín, konkrétne v súvislosti s vývojom absolútnej idey v spoločnosti, ktorej završením je inštitucionalizácia národnej existencie.

V etape raného vývoja Vajanského politického myslenia do roku 1883 môžeme nájsť aj silný akcent na pozitívnu úlohu praktickej filozofie pri kreovaní verejnej činnosti, od kvality ktorej sa v priamej závislosti odvíjala aj úspešnosť národnoemancipačného procesu. Verejný diskurz ako východisko všeobecnej činorodosti by mal podľa jeho predstáv spĺňať jedno základné kritérium: Mal by viesť k rozvoju a pochopeniu hodnoty celku, t. j. národa aj v súvislosti s myšlienkou realizácie všeobecného dobra. Jeho obsah definoval ako kvalitatívnu zmenu povznesenia národnej existencie. Tento politický cieľ je v myslení mladého Vajanského limitovaný objektívnymi faktormi geografického, historického alebo hospodárskeho rázu. Zohľadňovanie týchto činiteľov by malo byť súčasťou empiricky orientovanej politickej stratégie pri riešení otázok národnej a individuálnej slobody. Svetozár Hurban Vajanský v rámci reflektovania vzťahu formy a obsahu v politike kritizuje vtedajšie preceňovanie konštitucionalizmu ako formy vlády a odmieta aj abstraktné, filozoficko-racionalistické riešenia spoločenských problémov bez praktického prínosu k rozširovaniu slobody v spoločnosti. Rozumnú náplň praktickej filozofie nachádza iba v úzkej spojitosti s činnom, pričom jej ideový základ odvíja od Fichteého étosu zdôrazňovania praktickosti myslenia. Z týchto dvoch princípov sa stáva Vajanského národná paradigma.

Jeho pragmatizmus, prízvukovanie potreby rozvoja verejného diskurzu elít s možným propedeutickým účinkom na ľudové masy, propagácia kultúry ako východiskovej bázy potenciálneho úspechu politickej akcie, vyzdvihovanie slobody prejavu a tlače nás

vedú k záveru, že nediferencované hodnotenia politického myslenia Svetozára Hurbana Vajanského ako mysliteľa antipokrokového alebo konzervatívneho nezodpovedajú úplne povahe jeho ranej publicistiky. Na príklade vývoja Vajanského myslenia akoby sa sčasti opakoval osud a ideový vývoj Ľ. Štúra. Aj v jeho myslení môžeme pozorovať vývin a zmeny, ktoré, iniciované vonkajšími okolnosťami, viedli od zastávania východísk politického realizmu (v predrevolučnom období) cez obdobie revolučného romantizmu až k obrane slovanského mesianizmu.³³ Predkladaná štúdia je príspevkom k pochopeniu a zhodnoteniu politického myslenia S. H. Vajanského. Kritická otvorenosť prínosom konštitucionálnej praxe a liberalizmu sa v tejto etape Vajanského myslenia opiera o víziu nezadržateľného dejinného pokroku, v ktorom sa spredmetňuje idea slobody v celej svojej šírke. Otázkou však nakoniec zostáva, nakoľko a kedy sa Vajanského politické myslenie zmenilo z kritického hýbateľa národnotvorného úsilia na jeho tmiacu súčasť a nakoľko boli spoločenské okolnosti, ktoré sprevádzali zmeny v jeho primordialistickom prístupe, iniciátorom tejto transformácie, vedúcej od otvoreného, pragmatického realizmu až k nekritickému, autoritatívnemu fatalizmu.

LITERATÚRA

- [1] GELLNER, A.: *Nacionalizmus*. Brno: CDK 2003.
- [2] HURBAN-VAJANSKÝ, S.: *Koreň a výhonky*. Bratislava: KALLIGRAM 2008.
- [3] HURBAN-VAJANSKÝ, S.: Abstraktné pochopy. In: *Národné noviny*, roč. XI, 1880, č. 19.
- [4] HURBAN-VAJANSKÝ, S.: Buďme verní! In: *Národné noviny*, roč. XII, 1881, č. 43.
- [5] HURBAN-VAJANSKÝ, S.: K obrane ľudu. In: *Národné noviny*, roč. XIII, 1882, č. 107.
- [6] HURBAN-VAJANSKÝ, S.: Malichernosť In: *Národné noviny*, roč. XIV, 1883, č. 15.
- [7] HURBAN-VAJANSKÝ, S.: Monarchia v republike. In: *Národné noviny*, roč. XII, 1881, č. 64.
- [8] HURBAN-VAJANSKÝ, S.: Naša národnosť. In: *Národné noviny*, roč. XIII, 1882, č. 88.
- [9] HURBAN-VAJANSKÝ, S.: Národná akcia. In: *Národné noviny*, roč. IV, 1873, č. 93
- [10] HURBAN-VAJANSKÝ, S.: Nová sila I., II., III. In: *Národné noviny*, roč. XIV, 1883, č. 82, 83, 84.
- [11] HURBAN-VAJANSKÝ, S.: O národnej hrdosti. In: *Národné noviny*, roč. XIII, 1882, č. 94.
- [12] HURBAN-VAJANSKÝ, S.: Politický boj a právo osobné. In: *Národné noviny*, roč. XIII, 1882, č. 64.
- [13] HURBAN-VAJANSKÝ, S.: Poznávajme ľud náš! In: *Národné noviny*, roč. XI, 1880, č. 22.
- [14] HURBAN-VAJANSKÝ, S.: Práca medzi ľuďom. In: *Národné noviny*, roč. XIV, 1883, č. 32.
- [15] HURBAN-VAJANSKÝ, S.: Ruské víťazstvo. In: *Národné noviny*, roč. XII, 1881, č. 15.
- [16] HURBAN-VAJANSKÝ, S.: Sila. In: *Národné noviny*, roč. XII, 1881, č. 50.
- [17] HURBAN-VAJANSKÝ, S.: Sloboda a konštitúcia. In: *Národné noviny*, roč. XI, 1880, č. 43.
- [18] HURBAN-VAJANSKÝ, S.: Sloboda a konštitúcia II. In: *Národné noviny*, roč. XI, 1880, č. 44.
- [19] HURBAN-VAJANSKÝ, S.: Spoločnosť. In: *Národné noviny*, roč. XIV, 1883, č. 50.
- [20] HURBAN-VAJANSKÝ, S.: Stagnácia. In: *Národné noviny*, roč. XI, 1880, č. 34.

---

³³ Bližšie pozri stať T. Pichlera *Štúrovska romantickorealisticke koncepcie nacionalizmu* in: ([36], 55 – 67).

- [21] HURBAN-VAJANSKÝ, S.: Šablónový parlamentarizmus. In: *Národné noviny*, roč. XI, 1880, č. 150.
- [22] HURBAN-VAJANSKÝ, S.: Tiszova pravda. In: *Národné noviny*, roč. XII, 1881, č. 84.
- [23] HURBAN-VAJANSKÝ, S.: Tlačová svoboda v Cis. In: *Národné noviny*, roč. XII, 1881, č. 88.
- [24] HURBAN-VAJANSKÝ, S.: ‚Uhri‘ a slovenský ľud. In: *Národné noviny*, roč. XIV, 1883, č. 48.
- [25] HURBAN-VAJANSKÝ, S.: Úlohy našej spisovnej činnosti I. In: *Národné noviny*, roč. XIII, 1882, č. 65.
- [26] HURBAN-VAJANSKÝ, S.: Úlohy spisovnej činnosti II. In: *Národné noviny*, roč. XIII, 1882, č. 67.
- [27] HURBAN-VAJANSKÝ, S.: Žiadajú konštitúciu. In: *Národné noviny*, roč. XII, 1881, č. 45.
- [28] KOLLÁR, K. – KOPČOK, A. – PICHLER, T.: *Dejiny filozofie na Slovensku v XX. storočí*. Bratislava: INFOPRESS 1998.
- [29] KUSÝ, I.: *Mladý Vajanský (1847 – 1883)*. Bratislava: Tatran 1987.
- [30] MARTINKOVIČ, M.: Ideové paralely a odlišné stratégie v slovenskom politickom myslení. In: *Filozofia*, 63, 2008, č.10, s. 892 – 900.
- [31] MARTINKOVIČ, M.: Ideový prínos Novej školy do národnotvorného myslenia. In: *Filozofia*, 59, 2004, č.10, s. 766 – 782.
- [32] MATUŠKA, A.: *Dielo II*. Bratislava: Tatran 1990.
- [33] NAGYOVÁ, O.: *Mladý Vajanský ako novinár*. Bratislava: OBZOR 1973.
- [34] PICHLER, T.: Eötvös, Grünwald, Mudroň a štátna idea Uhorska. In: *Filozofia*, 63, 2008, č.10, s. 914 – 920.
- [35] PICHLER, T.: Miloš Štefanovič: O modernom politickom myslení pred hlasistami. In: *Filozofia*, 64, 2009, č.10, s. 939 – 948.
- [36] PICHLER, T.: *Národovci a občania: O slovenskom politickom myslení v 19. storočí*. Bratislava: VEDA 1998.
- [37] PODRIMAVSKÝ, M.: *Slovenská národná strana v druhej polovici XIX. storočia*. Bratislava: Veda 1983.
- [38] SARTORI, G.: *Teória demokracie*. Bratislava: Archa 1993.
- [39] ŠTÚR, E.: *Politické state a prejavy zv. I*. Bratislava: Slovenské nakladateľstvo krásnej literatúry 1954.
- [40] THIERSSOVÁ, A. M.: *Vytvárení národných identít v Evrope 18 až 20. stoločí*. Brno: CDK 2007.
- [41] VÁROSSOVÁ, E. (ed.): *Prehľad dejín slovenskej filozofie*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1965.

Príspevok vznikol vo Filozofickom ústave SAV ako súčasť grantového projektu č. 2/0066/10.

Mgr. Marcel Martinkovič, PhD.
 Filozofický ústav SAV
 Klemensova 19
 813 64 Bratislava 1
 SR
 e-mail: marcel.martinkovic@truni.sk